

УДК 81'37::83'374.4

ББК 81.2

СПВІВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ЛЕКСИЧНЕ ГНІЗДО” / “СЛОВОТВОРЧЕ ГНІЗДО”, “ГЕНЕТИЧНЕ ГНІЗДО” Й “ЕТИМОЛОГІЧНЕ ГНІЗДО” В ЕТИМОЛОГІЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

КАПРАНОВ Я.В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті визначено межі синхронічного і діахронічного аспектів у процедурі лінгвістичної реконструкції прамовних форм (станів); охарактеризовано дефініції понять “лексичне гніздо” / “словотворче гніздо”, “генетичне гніздо” й “етимологічне гніздо” в етимологічній лексикографії; розкрито основні ознаки лексичного гнізда / словотворчого гнізда; розроблено класифікацію генетичних гнізд залежно від хронологічної глибини дослідження конкретної праформи; представлено власну модель етимологічного гнізда з вершиною іє. *māter-.

Ключові слова: синхронічний і діахронічний аспекти, процедура лінгвістичної реконструкції прамовних форм (станів), “лексичне гніздо” / “словотворче гніздо”, “генетичне гніздо” й “етимологічне гніздо”, праформа, модель етимологічного гнізда.

In the article the verges of synchronic and diachronic aspects have been defined in terms of the linguistic reconstruction of Proto-language forms (states). The definitions of “lexical nest” / “word-formative nest”, “genetic nest” and “etymological nest” have been described in the etymological lexicography. The basic features of lexical nest / formative nest have been defined. The classification of genetic nests has been offered based on chronological depth study of a particular Proto-form. The etymological nest with the top *māter- has been modelled.

Key words: synchronic and diachronic aspects, linguistic reconstruction of Proto-language forms (states), “lexical nest” / “word-formative nest”, “genetic nest” and “etymological nest”, Proto-form, etymological nest model.

Сучасна методологія лінгвогенетичних досліджень, яку пов’язують із порівняльно-історичним методом [18, с. 10], спрямована на переосмислення 1) *прийому генетичного ототожнення фактів*; 2) *процедури лінгвістичної реконструкції*; 3) *приймів хронологізації та локалізації мовних явищ* тощо [17, с. 84]. Свого часу на цьому наголошував ще Е. Макаєв, говорячи про те, що найбільш суттєва частина операційного компонента порівняльно-історичного методу – *процедура лінгвістичної реконструкції* [24, с. 202] – потребує негайного перегляду. І для того, щоб цей процес розпочати, слід із нових позицій дослідити таку проблему етимологічної лексикографії, як **гніздуутворення**, або **гніздування** (праці І. Альтмана, С. Белокриницької, О. Гінзбурга, А. Залізняка, О. Земської, З. Кеворкової, О. Кубрякової, В. Лопатіної, О. Мойсєєвої, П. Соболевої, О. Тихонова, І. Улуханова, М. Шанського, І. Ширшова та ін.). Процес гніздуутворення має двобічну природу, з одного боку, він виконує в мові систематизуючу функцію, а з іншого, – дає змогу обґрунтувати вірогідність реконструйованої постаті *етимона* – від грец. *ἐτιμον* “істина” (С. Вауліна, Л. Веденська, О. Мельничук, О. Потебня, В. Топоров, О. Трубачов, П. Черних, J. Ayto, E. Klein, E. Weekley) – первісної форми або значення слова (О. Мельничук, В. Ярцева) – як на рівні конкретної групи мов, так і на рівні праіндоевропейської мови.

Виникнення самої ідеї **гніздового підходу** як різновиду лінгвістичної методики можна пов’язати з працями М. Крушевського [19], хоча, звісно, гніздовий опис як спосіб викладу, зокрема лексикографічного, мовного матеріалу виник значно раніше [36, с. 21]. Окрім того,

незважаючи на те, що у переважній більшості сучасних досліджень поняття *гніздо* співвідноситься з лексичними утвореннями, зокрема з однокореневими і, як наслідок, генетично пов'язаними відношеннями похідності, у концепції М. Крушевського гніздові відношення можуть пов'язувати будь-які морфологічні компоненти слова, тобто як корені, так і префікси чи суфікси. Останнім часом саме такий гніздовий підхід (не обов'язково із застосуванням цього терміна) до порівняльно-історичного висвітлення особливостей еволюції словотвірних формантів знаходить своє застосування [там само].

Мета статті – установити ступінь взаємовідношення між поняттями “лексичне гніздо” / “словотворче гніздо”, “генетичне гніздо” й “етимологічне гніздо” в етимологічній лексикографії.

Завдання:

- визначити межі синхронічного і діахронічного аспектів у процедурі лінгвістичної реконструкції прамовних форм (станів);
- охарактеризувати дефініції понять “лексичне гніздо” / “словотворче гніздо”, “генетичне гніздо” й “етимологічне гніздо” в етимологічній лексикографії;
- розкрити основні ознаки лексичного гнізда / словотворчого гнізда;
- розробити класифікацію генетичних гнізд залежно від хронологічної глибини дослідження конкретної праформи;
- представити власну модель етимологічного гнізда з вершиною іє. *māter-.

Процедура лінгвістичної реконструкції прамовних форм (станів) [24, с. 202] (“reconstruction”) була, до певної міри, імпульсом, що зосередила увагу багатьох учених на проблемі вивчення споріднених мов у світовому контексті порівняльно-історичного і типологічного мовознавства. Згодом розширення фактологічної основи порівняльно-історичних студій, зокрема за рахунок послідовного використання лексичного матеріалу не лише мало методологічну цінність, а й зумовило певний перегляд та перебудову теоретичної моделі розвитку цих споріднених мов, сприяючи розумінню того факту, що самостійна еволюція споріднених мов (насамперед, близькоспоріднених й ареально суміжних) не вичерпується їх розподіленням. Навпаки, життя цих мов відбувається в ході складної взаємодії дивергентних і конвергентних процесів через збереження елементів первісної єдності, взаємне нашарування і, нарешті, паралельне, незалежне виникнення новотворів, результатом чого є явища вторинної подібності цих мов на різних рівнях їх будови [36, с. 14–15].

Як відзначають сучасні лінгвістичні історіографи, на місце “однобічної і послідовної дивергенції за схемою “родовідного дерева” А. Шлейхера прийшла концепція змінної диференціації й інтеграції, дивергенції й конвергенції мов, яка ніби примиряє “хвильову теорію” Й. Шмідта з концепцією його вчителя А. Шлейхера” [11, с. 75].

Незважаючи на ставлення багатьох дослідників до теорії “родовідного дерева”, “хвильової” теорії і теорії дивергентно-конвергентної еволюції мови, необхідно підкреслити, що пріоритетним завданням для етимологічної лексикографії залишається власне те, що називається “реконструкцією *синхронічних (синхронних) станів*”, не засвідчених писемністю, і “реконструкцією *діахронічних (діахронних) процесів*” в історії окремих мов, історії груп родинних мов з метою уникнення “антиісторизму” (термін – Л. Дронової). Провести чітку межу між синхронічним і діахронічним векторами непросто.

Межі *синхронічного*, або *сучасного* (спрямованого на дослідження якісної характеристики одиниці на певному періоді історичного розвитку [29, с. 41]), і *діахронічного*, або *історичного* (вивчення мовного елемента в його розвитку, або відтворення процесу розвитку цієї системи від найдавніших епох до сучасного стану там само), *аспектів* умовно існують і знаходять своє відображення майже в усіх етимологічних джерелах (довідниках) (наприклад, у *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language* у 2 т. (E. Klein, т. 1–2, 1966–1967) – далі – CEDEL та Етимологічному словнику української мови у 7 томах (О. Мельничук, т. 1–6, 1982–2012) – далі – ЕСУМ).

Кінцевою метою викладу словникових статей в етимологічних джерелах (довідниках), де послідовно враховується і відзначається ступінь наукової обґрунтованості й реалістичності пропонованих пояснень, є: 1) висвітлення відомостей етимологічного характеру; 2) реконструкція етимону (архетипу, праформи тощо) шляхом урахування синхронічних і діахронічних процесів.

Практика показує, що лексикографи-етимологи застосовують сучасний методичний алгоритм, що полягає в угрупованні лексичних одиниць у різні типи гнізд, зокрема “лексичні гнізда” / “словотворчі гнізда” відповідають синхронічному зрізу (CEDEL – зона етимології, ЕСУМ – зона заголовного слова), “генетичні гнізда” – переважно діахронічному зрізу (CEDEL – зона етимології, ЕСУМ – зона етимології), що простежуються в межах однієї словникової статті. При цьому “етимологічні гнізда”, у яких переважають синхронічний і діахронічний аспекти, фігурують у кількох мікроструктурах, об’єднуючи всі названі вище типи гнізд. Спробуємо у цьому переконатися.

І. ЛЕКСИЧНЕ ГНІЗДО / СЛОВОТВОРЧЕ ГНІЗДО.

Якщо в основу опису гнізда покладено семантичний аспект, а “в центрі уваги опиняється лексичне значення, представлене мотивованим словом (словами) того ж гнізда”, то таке гніздо називається *лексичним* [39, с. 91]. В. Виноградов розуміє *лексичне гніздо* (далі – ЛГ) як “сукупність лексичних одиниць, спільність яких за змістом відображена у спільності слів за коренем” [7, с. 165] (наприклад, [буніти] “гудіти, дрижчати”, [бунчати] “бриніти, дрижчати”, [бунка] (ент.) “сонечко, Coccinella” ВеНЗн, [буняк] “джміль” [45, т. 1, с. 296]), у складі якого слова пов’язані за значенням (“гудіння, дзижчання” [41]), граматичними властивостями (дієслова: [буніти], [бунчати]; іменники: [бунка], [буняк]), морфемною (спільний корінь бун-) і словотворчою (від [бунити] утворено три похідні одиниці: [бунчати], [бунка], [буняк]) структурами. Так, до визначальних характеристик ЛГ слід віднести наявність у слів однієї загальної для них морфеми – кореня і пов’язаного з ним ядерного семантичного змісту, а також мотиваційні відношення між словами.

Тракування ЛГ як “сукупності слів із тотожним коренем, упорядкованими згідно з відношеннями словотвірної мотивації”, ототожнюється з визначенням *словотворчого гнізда* (далі – СГ) – “сукупності слів, упорядкованих відношеннями похідності, для якої характерна спільність кореня” [32, с. 107], що забезпечує висвітлення всіх можливих похідних від реєстрового слова на рівні синхронії (приклад СГ: англ. **captious** – *captious-ly, adv., captious-ness*, п. [46, vol. 1, p. 236]; укр. [галамбувати] “змішуватися, перемішуватися”, [галамбець] “страва з кукурудзяного борошна; кисіль з вівсяного борошна”, [гамбець] “мучна страва з олією; густа вівсяна каша, яку під час їди мнуть руками” О, [гамбиць] “тс.” О [45, т. 1, с. 457]).

Важливими ознаками СГ, за Н. П’ятаєвою [29, с. 43], є такі:

1) у кожному СГ обов’язково є така одиниця, з якої інші співвідносяться як похідні: саме вона є вершиною гнізда; для етимологічних джерел – це реєстрові слова зі своїми похідними (англ. **coke** [46, vol. 1, p. 311]; укр. **лахи** [45, т. 3, с. 202]);

2) СГ має упорядкований ієрархічний характер у своїх словотворчих ланцюжках і парадигмах, чітку структуру, кожен елемент (слово) якої посідає у гнізді передбачене системою мови і закріплене нормою місце: англ. **coke** – *cok-er, n., cok-ery, n., cok-y, adj.* [46, vol. 1, p. 311]; укр. **лахи** “лахміття”, [лах] “тс.”, [лаха] “тс.; одежина”, [лахатка] “ганчірка, онучка” О, [лахатник] “мінйло, ганчірник” О [45, т. 3, с. 202];

3) у найпростіших гніздах, окрім вихідного слова, тільки одне є похідним, але найчастіше СГ – це складне структурне утворення, що складається з великої кількості похідних: англ. **necessary** – *necessary, n., necessary-ly, adv., necessary-ness*, п. [46, vol. 1, p. 1034]; укр. [мобнятися] “копатися, повільно і невміло щось робити; довго поратися біля чогось”, [мобня] “надто повільна в роботі жінка” Корз, [мобнявка] “тс.” Корз, [мобняло] (лайл.) “вайло” Па [45, т. 3, с. 421];

4) межі СГ є рухливими: таке гніздо може поповнюватися за рахунок нових утворень, і разом з тим багато слів, переміщаючись із центру гнізда на його периферію, часто зовсім втрачаються внаслідок розриву живих семантичних зв'язків; СГ, як правило, потенційно розвивається за допомогою незамкненої системи, здатної до подальшого розширення; зазначені ознаки є характерними для словникових статей, що перебувають в етимологічному зв'язку з іншими словниковими статтями; наприклад, словникова стаття з реєстровим словом **continent**, n. – *continent-al*, adj. and n., *continent-alism*, -ist (gg.v), *continent-al-ity*, n. [46, vol. 1, p. 343] перебуває з **continent**, adj. – *continent-ly*, adv. [46, vol. 1, p. 343]; в укр. виданні – **мáчуха** “нерідна мати”, [мáчеха, мáчиха ВеБ, мáчоха] “тс”, [мáчухівна] “дочка мачухи”, [мáчушénко] “син мачухи” [45, т. 3, с. 423] перебуває з **мáти**¹ (іменник), [мáть] “мати” Ж, О, [мáтер] Ж, мáтiр (заст.) “тс.”, мáтерiзна “спадщина від матері; [батьківщина]” Ж, [мáтерiзнина] “тс.” Ж [45, т. 3, с. 413];

5) СГ як одиниця словника має план змісту (сукупність значень всіх слів гнізда): англ. **cull**, tr. v., to select – *cull*, n., *cull-age*, n., *cull-er*, n., *cull-ing*, n. [46, vol. 1, p. 382]; укр. **ситá** “мед, розведений водою; [солодкий розчин, у який кришиться спеціально спечена булочка Л]”, *ситiця* “сита; [варений мед (напiй) Нед]”, *ситiти* “робити з меду ситу; насичувати”, розситити “розвести, розбавити водою” [45, т. 5, с. 244]; план вираження (сукупність алломорфів кореня і його поширювачів, організованих афіксальними структурами похідних): англ. **eccentric**, adj. – *eccentric*, n., *eccentric-al-ly*, adv., *eccentric-ity*, n., *eccentr-ing*, adj. [46, vol. 1, p. 496]; укр. **фóрма**, *формалiзм*, *формалiст*, *формалiстика*, *офóрмити*, *перефóрмулювати*, *перефóрмити* [45, т. 6, с. 119–120];

6) споріднені слова об'єднуються в одне СГ на базі семантичної спільності, що виявляється в наявності у них загальних “стрижневих” лексичних значень (лексико-сміслових варіантів, сем), матеріальним вираженням яких є корінь: англ. **endemic**, adj., prevalent in a particular region or group – *endemic*, n., *endemic-al-ly*, adv., *endemic-ity*, n., *endem-ism*, n. [46, vol. 1, p. 520]; укр. **блiх** “вибiлювання; бiлильня, місце вибiлювання полотна”, [блiхáр] “бiлильник (полотно)”, [блiхóвня] “бiлильня”, [блiхувáти] “вибiлювати (полотно)”, [блiшiти] “тс.” [45, т. 1, с. 211];

8) похідні слова у гніздах (кінцевий результат, заради якого відбувається акт словотворення [3, с. 12–13]), групуються на основі стрижневих значень, в якості яких можуть виступати не тільки номінативні, а й переносні значення похідних; якщо вихідне слово багатозначне, то похідні можуть групуватися навколо різних його значень, утворюючи підгнізда (див. п. 4);

9) кожний член СГ має дериваційну структуру, яка фіксує його положення в ланцюгу однокореневих утворень (дип. п. 6);

10) в одному СГ можуть бути представлені стилістично різномірні шари лексики: лише для ЕСУМ (дип. п. 5) [29, с. 43].

II. ГЕНЕТИЧНЕ ГНІЗДО.

Генетичні гнізда (далі – ГГ) – це ієрархічно впорядковані в діяхронічній та синхронічній площинах сукупності лексичних формацій [36, с. 18–19]. Так, залежно від хронологічної глибини дослідження центральна для гнізда праформа буде належати прамові конкретного генетичного ступеня: так, якщо в CEDEL для реєстрового слова **calf** [46, vol. 1, p. 223] спостерігаємо: 1) генетичні відповідники з усіх мов германської групи: ME. *calf*, *kalf*, fr. OE. *cealf*, rel. to OS., MDu. *calf*, ON. *kálfr*, Dan. *kalv*, Swed., Du. *kalf*, OHG. *chalp*, *kalb*, MHG. *kalp*, G. *Kalb*, Goth. *kalbo*, “calf”, OHG. *kilbur* (neut.), *kilburra* (fem.), OE. *cilforlamb*, *ceolforlamb*, “ewe lamb”; 2) з усіх інших мов індоевропейської сім'ї: OI. *gárbhah*, Avestic *garéwa-*, “womb”, Gk. δελφός, δολφός (in Hesychius), “womb”, ἀδελφός, “brother” (lit. “from the same womb”), Avestic *gérēbush*, “the young of an animal”; то в ЕСУМ для реєстрового слова **блoхá** [45, т. 1, с. 211]: 1) генетичні відповідники з усіх мов слов'янської групи: р. *блoхá*, бр. *блыхá*, др. *блѣха*, п. *pchła*, [błycha], ч. *blecha*, слц. *blcha*, вл. *bka*, [pcha, pchica], нл. *pcha*, ст. *blocha*; 2) з усіх інших мов індоевропейської сім'ї: лит. *blusa*, лтс. *blusà*, гр. ψύλλα, дінд. *plúshī*, алб. *plesht*, лат. *pulex*, н. *Floh*, афг. *vřaža*.

Характеризуючи статус названих вище ГГ як елементів лексичної системи, можна сказати, що вони, з одного боку, виступають у цій системі як утворення проміжного характеру, будучи водночас і її безпосередніми складниками, і тими конкретними мікросистемними угрупованнями, які об'єднують генетично, зокрема дериваційно, пов'язані лексичні одиниці [36, с. 18–19], а з іншого боку, репрезентують не лише синхронічний (англ. Dan. *kalv*, Swed., Du. *kalf*, Gk. δελφός, δολφός; укр. р. *блoхá*, бр. *блыхá*, п. *pchla*, [blycha], лит. *blusà*), але й діахронічний (англ. ME. *calf*, *kalf*, fr. OE. *cealf*, rel. to OS., MDu. *calf*, ON. *kālf*, OI. *gárbhaḥ*; укр. ст. *блoчa*, дінд. *plúṣiḥ*, лат. *pulex*) аспекти.

Варто відзначити, що після перевірки ареалу поширення поданих у словникових мікроструктурах генетичних відповідників з усіх мов германської і слов'янської мов, а також з'ясування історії розвитку досліджуваного (реєстрового) слова, тобто його функціонування в певні періоди, а також аналіз встановлених відповідників з інших мов індоєвропейської сім'ї на рівні *фонології*, *морфології* і *семантики* [14], лексикографи, у разі можливості, приходять до кінцевого результату – реконструкції як на рівні групи мов, так і власне праіндоєвропейської мови. Матеріал демонструє, що в CEDEL встановлено лише праіндоєвропейський корінь (fr. I.-E. base **g^welbh-*, **g^wolbh-*, “womb; young of an animal”), у той час як в ЕСУМ репрезентовано праслов'янську (псл. *блъха* <**blūsa*), вірменську (вірм. *lu* (<**bhlu-*)), а також афганську (пушту) (*vgaža* (<**brušā*)) форми.

III. ЕТИМОЛОГІЧНЕ ГНІЗДО.

У трактуванні сучасних етимологів ЕГ включає всі генетично пов'язані слова, незалежно від ступеня прозорості цих зв'язків на сучасному рівні. ЕГ – це ієрархічно організована за принципом СГ група слів споріднених мов (у широкому розумінні) або однієї мови (у вузькому розумінні), що включає всі можливі дані про історію певної мови (мов), рефлексії конкретного реконструйованого для прамови-основи кореня, відносно якого можна висунути припущення про генетичну спільність. Інакше кажучи, слова, що втратили смислову спільність, утворюють різні СГ на певному рівні розвитку мови і входять в одне ЕГ. Реконструкція ЕГ, у такий спосіб, завжди передбачає реконструкцію тими чи іншими засобами (поясненням семантичних відмінностей, фонологічним ототожненням тощо) втрачених словотворчих зв'язків слів або груп слів [29, с. 46].

До прикладу, пропонуємо проаналізувати модель ЕГ на основі праіндоєвропейського етимона іє. **māter-* (утворене за допомогою суфікса *-ter-* від кореня **mā-*, що походить з дитячої мови).

На першому ступені деривації добираємо похідні, що відповідають цій вершині: якщо в CEDEL – це **summer**, **Demeter**, **maieutic**, **mater**, **maternal**, **maternity**, **matrimony**, **matrix**, **matron**, **matter**, **metropolis**, **metronymic**, **mother**, то в ЕСУМ – це [материдушка], [материна], матерунки, матерія¹⁻², [матернік], [матер'янка], мати¹, [матиця], [матічка], [матка¹⁻⁶], матня¹⁻³, маточник¹, матрікул, матримоніальний, матриця, матриархат, матрона, матушка. Зразу зауважимо, що діалектна лексика, поміщена в квадратні дужки [], характерна для ЕСУМ. Зосереджуємо увагу на двох ключових словникових статтях з реєстровими словами **mother** [46, vol. 2, p. 1005] і **мати¹** [45, т. 3, с. 413–414], в яких і репрезентовано вершину ЕГ. Помічаємо, що у **мати¹** реконструйовано ще й праслов'янську форму – псл. *mati*.

Дослідження словникових статей із зазначеними вище реєстровими словами дає змогу зіставити їх похідні, організовані в межах одного ЛГ / СГ: для CEDEL: **maternal**, adj. – *maternal-ity*, n., *maternal-ly*, adv., *maternal-ness*, n.; **matron**, n. – *matron-age*, n., *matronal* (q.v.), *matron-hood*, n., *matron-ize*, tr. v., *matron-like*, adj., *matron-ly*, adj., *matron-li-ness*, n.; **matter**, n. – *matter*, intr. v. та ін.; для ЕСУМ: **матерія¹** – *матерчатий*, [материзувати], [материзований]; [матиця] – *маточина*, [матучник]; **матриця** – *матричний*, *матрицювати* та ін. Так, лише при реєстровому слові **мати¹** спостерігаються 2 ступеня похідності, тобто 2 ЛГ / СГ, організовані ще й за алфавітом: 1 гніздо – суфіксальні похідні – [мать] “мати” Ж, О, [матер] Ж, *матір* (заст.) “тс.”, *матерізна*

“спадщина від матері; [батьківщина]” Ж, [матерізна] “тс.” Ж; 2 гніздо – префіксальні похідні – *бэзматень* “рйї бджіл без матки”, *бэзмáток* “тс.”, *бэзмáтерній* “який не має матері”, [бэзмáтній] “який не має матки”, *бэзмáточній* “тс.”, *прамáти*, *прамáтір*, *прамáтерінський*.

Словникові відомості ЕСУМ демонструють також реконструйовані праслов'янські форми похідних в межах ЕГ, зокрема в словникових статтях з реєстровими словами [мáтиця] – псл. *matica* “осередок”, пов'язане з *mati* “мати”; [мáтеріий] – псл. *materь* “зрілий”; мáтня¹ – псл. *matica* “осередок, середня частина”, пов'язане з *mati* “мати”. Так, як бачимо, псл. *matica* характерна для [мáтиця] і мáтня¹, що засвідчує про їх генетичну спорідненість від спільного етимона.

Окрім цього, генетичні гнізда організовані як на рівні германської: *matron*, п. – МЕ. *matrone*, fr. MF. (= F.) *matrone*; *matter*, п. – МЕ. *matere*, fr. OF. *matere* (F. *matière*); і слов'янської: [мáтиця] – р. [мáтица], п. [matoczyna]; мáточник¹ – р. [мáточник], бр. [маташник], ч. *matizna* груп мов; так і на рівні власне інших мов індоєвропейської сім'ї: *matrix*, п. – L. *mātrix*, Gr. μῆτρᾱ; *matter*, п. – L. *māteria*; мáтерія¹ – лат. *māteria*.

ЕГ становить систему генетично споріднених слів, організованих навколо спільного для них індоєвропейського етимона. Його структура включає і фонетичні, і морфологічні, і лексико-граматичні, і словотворчі, і значеннєві відношення, причому всі ці різноманітні зв'язки виступають у складній взаємодії, що підтверджує висунуту О. Мельничуком тезу про те, що “[...] важливість обсягу зіставлюваного лексичного матеріалу для надійності етимологічних висновків робить дослідження, присвячені встановленню і характеристиці великих етимологічних гнізд, доцільнішими, ніж дослідження тематичних груп етимологічно не споріднених слів” [25, с. 12]. Моделювання ЕГ дає можливість відновити відношення похідності між праформами, а відтак, здійснити цілісну реконструкцію ЛГ / СЛ або ГГ гнізд і, відповідно, фрагмента лексико-словотворчої системи. А дослідження етимологічних гнізд, пов'язаних генетичними відношеннями, відкриває, як вказує О. Мельничук, перспективу генетичного розгляду лексичної системи прамови в цілому [26, с. 3].

Підсумовуючи зазначене вище, вкажемо на такі висновки:

1. Гніздовий підхід до етимологізування, а також пов'язані з цим теоретичні й методологічні питання становлять вагомість для *процедури лінгвістичної реконструкції прамовних форм (станів)*, що передбачає реконструкцію як *синхронічних (синхронних)* (якісну характеристику одиниці в певний період історичного розвитку), так і *діахронічних (діахронних)* (якісну характеристику одиниці від найдавнішої епохи до сучасного стану) *процесів* як прийомів дослідження сучасних мов та їх документованою історією.

2. *Лексичне гніздо*, що ототожнюється з поняттям *словотворче гніздо*, є набором лексичних одиниць (похідних), об'єднаних спільним коренем.

3. *Генетичне гніздо* – це ієрархічно об'єднані похідні з усіх споріднених мов, відібрані з певної групи мов або сім'ї.

4. *Етимологічне гніздо* – це система генетично споріднених слів, організованих навколо спільного для них індоєвропейського етимона, до якого приєднуються лексичне / словотворче гніздо, а також генетичне гніздо.

5. Представлена власна модель етимологічного гнізда з вершиною іє. **māter*- відображає послідовний рух лексикографа-етимолога на шляху до пояснення похідних утворень в англійській і українській мовах шляхом зіставлення відношень між похідними лексемами як в лексичному / словотворчому або генетичних гніздах взагалі, а також усього гнізда зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтман И.В. Гнездо и слово / И.В. Альтман // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1988–1984. – С. 43–52.
2. Альтман И.В. Некоторые результаты сопоставления словообразовательных гнезд с помощью искусственного языка-эталона / И.В. Альтман, В.Н. Шевчук // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М. : Наука, 1987. – С. 212–215.
3. Арутюнова Н.Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 152 с.
4. Белокриницкая С.С. Классификация словообразовательных гнезд от непроемных существительных в русском языке / С.С. Белокриницкая // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1971. – С. 258–265.
5. Ваулина С.С. Основные принципы этимологического анализа : [учеб. пос.] / Светлана Сергеевна Ваулина. – Калининград : КГУ, 1995. – 63 с.
6. Введенская Л.А. Этимология : [учеб. пос.] / Л.А. Введенская, Н.П. Колесников. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 338 с.
7. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова / В.В. Виноградов // Лексикология и лексикография : [избр. тр.]. – М., 1977. – С.162–189.
8. Гинзбург Е.Л. Исследование словообразовательного гнезда / Е.Л. Гинзбург // Проблемы структурной лингвистики, 1972. – М., 1973. – С. 146–225.
9. Гинзбург Е.Л. Понятие словообразовательного гнезда / Е.Л. Гинзбург // Проблемы структуры слова и предложения : [сб. ст.]. – Пермь, 1974. – С. 35–40.
10. Гинзбург Е.Л. Проблемы теории словообразовательного гнезда / Е.Л. Гинзбург // Словообразование и фразообразование : [тез. докл. науч. конф.]. – М., 1979. – С. 27–29.
11. Журавлев В.К. Внутренняя реконструкция / В.К. Журавлев // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Теория лингвистической реконструкции. – Москва, 1988. – С. 75.
12. Зализняк А.М. Структурно-семантический анализ словообразовательного гнезда БИТЬ : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / А.М. Зализняк. – Ташкент, 1981. – 21 с.
13. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование / Елена Андреевна Земская. – М. : Просвещение, 1973. – 304 с.
14. Капранов Я.В. процедура реконструкції індоєвропейського етимона лексеми WATER в етимологічному словнику англійської мови / Я.В. Капранов // Проблеми зйставної семантики : [зб. наук. ст.] / [відп. ред. А.В. Корольова]. – К., 2015.
15. Кеворкова З.Г. Словообразовательное гнездо как лексическая микросистема / З.Г. Кеворкова // Актуальные проблемы русского словообразования : [матер. науч. конф.]. – Ташкент, 1978. – С. 226–229.
16. Кеворкова З.Г. Словообразовательное гнездо как один из способов организации лексической системы / З.Г. Кеворкова // Русский язык в школе. – 1985. – № 6. – С. 92–95.
17. Климов Г.А. Основы лингвистической компаративистики / Г.А. Климов. – М., 1990. – 84 с.
18. Корольова А.В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики / А.В. Корольова // Проблеми зйставної семантики : [зб. наук. ст.] / [відп. ред. А.В. Корольова]. – К., 2013. – С. 9–15.
19. Крушевский Н. Очерк науки о языке / Н. Крушевский. – Казань, 1883. – С. 64–69.
20. Кубрякова Е.С. О соотношении парадигматических и словообразовательных рядов в германских языках / Е.С. Кубрякова // Историко-типологические исследования морфологического строя германских языков. – М., 1972. – С. 172–188.

21. Кубрякова Е.С. Словообразование / Е.С. Кубрякова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М. : Наука, 1972. – С. 339–394.
22. Лопатин В.В. Словообразование как объект грамматического описания / В.В.Лопатин // Грамматическое описание славянских языков. – М., 1974. – С. 47–60.
23. Лопатин В.В. Словообразовательный тип и способы словообразования / В.В. Лопатин, И.С. Улукханов // Русский язык в национальной школе. – 1969. – № 6. – С. 4–13.
24. Макаев Э.А. Общая теория сравнительного языкознания / Энвер Ахмедович Макаев. – М., 1977. – 224 с.
25. Мельничук А.С. Об одном из перспективных видов этимологического исследования / А.С. Мельничук // Проблемы славянских этимологических исследований в связи с общей проблематикой современной этимологии : [програм. тез. докл.]. – М., 1966. – С. 11–12.
26. Мельничук О.С. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов : [монографія] / Олександр Савич Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 596 с.
27. Моисеев А.И. Словообразование и лексика / А.И. Моисеев // Die Beziehungen der Wortbildung zu bestimmten Sprachebenen und sprachwissenschaftlichen Richtungen : [Beiträge zur slavistik]. – Frankfurt am Main : Verlag Peter Lang, 1991. – 16. – С. 75–95.
28. Потебня А.А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Лабиринт, 2007. – 256 с.
29. Пятаева Н.В. Понятие лексического гнезда в современной лингвистике (к проблеме квалификации и классификации) / Н.В. Пятаева // Филологический класс. – Екатеринбург, 2003. – № 3. – С. 42–49.
30. Соболева П.А. Словообразовательное изучение сопоставительных рядов с помощью языка-эталона / П.А. Соболева, М.Д. Барченкова // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М. : Наука, 1987. – С. 228–232.
31. Тихонов А.Н. Проблемы изучения комплексных единиц системы словообразования / А.Н. Тихонов // Актуальные вопросы русского словообразования : [матер. науч. конф.]. – Ташкент, 1982. – С. 3–13.
32. Тихонов А.Н. Словообразовательное гнездо как единица системы словообразования и как единица сравнительного изучения славянских языков / А.Н. Тихонов // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М. : Наука, 1987. – С. 104–111.
33. Топоров В.Н. Сравнительно-историческое языкознание / В.Н. Топоров // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 486–490.
34. Трубаев О.Н. Реконструкция слов и их значений / О.Н. Трубаев // Труды по этимологии. Слово. История. Культура. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – Т. 1. – С. 107–122.
35. Улукханов И.С. Словообразование и семантика / И.С. Улукханов // Die Beziehungen der Wortbildung zu bestimmten Sprachebenen und sprachwissenschaftlichen Richtungen : [Beiträge zur Slavistik]. – Frankfurt am Main : Verlag Peter Lang, 1991. – 16. – С. 97–121.
36. Черниш Т.О. Нариси зі слов'янської порівняльно-історичної лексикології та етимології : [навч. посіб.] / Тетяна Олександрівна Черниш. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. – 304 с.
37. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии / Николай Максимович Шанский. – М. : Учпедгиз, 1959. – 246 с.
38. Ширшов И.А. Границы словообразовательного гнезда / И.А. Ширшов // Филологические науки. – 1996. – № 5. – С. 43–54.
39. Ширшов И.А. Словообразовательная цепь и явление полимотивированности / И.А. Ширшов // Актуальные проблемы русского словообразования : [матер. науч. конф.]. – Ташкент, 1982. – С. 91–95.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

40. Словник іншомовних слів / [за ред. О.С. Мельничука]. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1977. – 776 с.
41. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. : І.К. Білодід (гол. ред.) та ін.]. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1970. – Т. 1 : А–В. – 801 с.; 1971. – Т. 2 : Г–Ж. – 550 с.; 1972. – Т. 3 : З. – 744 с.; 1973. – Т. 4 : І–М. – 840 с.; 1974. – Т. 5 : Н–О. – 840 с.; 1975. – Т. 6 : П–ПОЇТИ. – 832 с.; 1976. – Т. 7 : ПОЇХАТИ–ПРИРОБЛЯТИ. – 723 с.; 1977. – Т. 8 : ПРИРОДА–РЯХТЛИВИЙ. – 929 с.; 1978. – Т. 9 : С. – 918 с.; 1979. – Т. 10 : Т–Ф. – 659 с.; 1980. – Т. 11 : Х–Ь. – 700 с.
42. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
43. Ayto J. Dictionary of Word Origins / John Ayto. – N.Y. ; U.S.A. : Arcade Publishing, 1990. – 577 p.
44. EDME – Weekley E. An Etymological Dictionary of Modern English / Ernest Weekley. – London : John Murray, Albemarle Street, W., 1921. – XX, 1660 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

45. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко та ін.]. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1982. – Т. 1 : А–Г. – 634 с.; 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 573 с.; 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 553 с.; 2003. – Т. 4 : Н–П. – 657 с.; 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 705 с.; 2012. – Т. 6 : У–Я. – 569 с.
46. CEDEL – A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / [ed. E. Klein]. – Amsterdam; London; New York : ELSEVIER PUBLISHING COMPANY, 1966. – Т. 1 : А–К. – XXV, 853 p.; 1967. – Т. 2 : L–Z. – P. 855–1776.

Дата надходження до редакції 05.06.2015